

# СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

УДК 159.9.019.4:37.011.3-051/052]:005.2

DOI 10.25128/2415-3605.19.1.20

ГАЛИНА МЕШКО

<https://orcid.org/0000-0002-3168-3954>

[hal-meshko@ukr.net](mailto:hal-meshko@ukr.net)

доктор педагогічних наук, професор  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка  
вул. Максима Кривоноса 2, м. Тернопіль, Україна

ОЛЕКСАНДР МЕШКО

<https://orcid.org/0000-0003-4463-7073>

[meshko\\_o@ukr.net](mailto:meshko_o@ukr.net)

кандидат психологічних наук, доцент  
Тернопільський національний педагогічний університет  
імені Володимира Гнатюка  
вул. Максима Кривоноса 2, м. Тернопіль, Україна

## УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСОМ ПОПЕРЕДЖЕННЯ БУЛІНГУ В ЗАКЛАДІ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

*Статтю присвячено дослідженню проблеми управління процесом попередження булінгу у закладі загальної середньої освіти. Представлено результати вивчення стану психологічної безпеки учнів, захищеності вчителів, їх емоційного благополуччя, а також опитування керівників закладів загальної середньої освіти щодо діяльності в означеному аспекті. Обґрунтовано і розроблено модель системи управління процесом попередження булінгу в закладі загальної середньої освіти, яка охоплює: мету; функції управління; принципи управління; суб'єктів системи управління; рівні управління; комплексну антибулінгову програму, шляхи її реалізації; моніторинг ефективності впровадження антибулінгової програми; діагностику та експертизу психологічної безпеки освітнього середовища і результат. Визначено аспекти управлінської діяльності щодо реалізації антибулінгової програми, які потребують узгоджених дій адміністрації, об'єднання зусиль класних керівників, вчителів, шкільного психолога, соціального педагога, а також учнів, батьків. Попередження булінгу в закладі загальної середньої освіти представлено як управління складною педагогічною системою, в якій поєднуються проведення заходів правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру для протидії насиллю, контроль за рівнем емоційних навантажень учнів і вчителів, експертиза психологічної безпеки освітнього середовища, а також створюються умови для забезпечення емоційного комфорту суб'єктів освітнього процесу.*

**Ключові слова:** заклад загальної середньої освіти, попередження булінгу, управління процесом попередження булінгу, антибулінгова програма, психологічна безпека, психологічно безпечне освітнє середовище.

ГАЛИНА МЕШКО

доктор педагогических наук, профессор  
Тернопольский национальный педагогический университет  
имени Владимира Гнатюка  
ул. Максима Кривоноса 2, г. Тернополь, Украина

кандидат психологических наук, доцент  
Тернопольский национальный педагогический университет  
имени Владимира Гнатюка  
ул. Максима Кривоноса 2, г. Тернополь, Украина

### УПРАВЛЕНИЕ ПРОЦЕССОМ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ БУЛЛИНГА В ЗАВЕДЕНИИ ОБЩЕГО СРЕДНЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

*Статья посвящена исследованию проблемы управления процессом предупреждения буллинга в заведении общего среднего образования. Представлены результаты изучения состояния психологической безопасности учащихся, защищенности учителей, их эмоционального благополучия, а также опрос руководителей заведений общего среднего образования о деятельности в рассматриваемом аспекте. Обоснована и разработана модель системы управления процессом предупреждения буллинга в заведении общего среднего образования, которая включает: цель; функции управления; принципы управления; субъектов системы управления; уровни управления; комплексную антибуллинговую программу, пути ее реализации; мониторинг эффективности внедрения антибуллинговой программы; диагностику и экспертизу психологической безопасности образовательной среды, а также результат. Определены аспекты управленческой деятельности по реализации антибуллинговой программы, которые требуют согласованных действий администрации, объединение усилий классных руководителей, учителей, школьного психолога, социального педагога, а также учеников, родителей. Предупреждение буллинга в заведении общего среднего образования представлено как управление сложной педагогической системой, в которой сочетаются проведение мероприятий правового, психолого-педагогического, социально-медицинского, информационно-образовательного характера для противодействия насилию, контроль за уровнем эмоциональных нагрузок учеников и учителей, экспертиза психологической безопасности образовательной среды, а также создаются условия для обеспечения эмоционального комфорта субъектов образовательного процесса.*

**Ключевые слова:** заведение общего среднего образования, предупреждения буллинга, управление процессом предупреждения буллинга, антибуллинговая программа, психологическая безопасность, психологически безопасная образовательная среда.

HALYNA MESHKO

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor  
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University  
2 Maksyma Kryvonosa Str., Ternopil, Ukraine

OLEKSANDR MESHKO

Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor  
Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University  
2 Maksyma Kryvonosa Str., Ternopil, Ukraine

### MANAGEMENT OF THE BULLYING PREVENTION PROCESS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

*The article is devoted to studying the problem of management of the bullying prevention process in general secondary education institutions requiring the creation of a psychologically safe educational environment. The results of studying the state of pupils' psychological safety, teachers' protection, their emotional well-being and the questionnaires of managers of general secondary education institutions concerning the question under consideration have been presented. The model of the management system of the process of bullying prevention in general secondary education institutions has been substantiated and developed on the basis of the analysis of psychological and pedagogical literature, the results of the study, which covers: the purpose; management functions; management principles (management and specific); subjects of the management system; management levels; a comprehensive anti-bullying program, ways of its implementation; monitoring of the effectiveness of the anti-bullying program implementation; diagnostics and examination of the psychological safety of the educational environment) and the result (increasing the level of psychological safety of the educational environment). The aspects of management activity concerning the implementation of the anti-bullying program that require coordinated actions of the school administration, the unification of efforts of all*

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

*subjects of the educational process, class leaders, teachers, educators, school psychologists, social pedagogues, as well as parents have been determined. The bullying prevention in general secondary education institutions has been presented as the management of a complex pedagogical system, which combines the implementation of legal, psychological and pedagogical, social and medical, informational and educational measures aimed at counteracting violence; control over the level of students and teachers' emotional stresses; examination of the psychological safety of the educational environment and conditions for ensuring the emotional comfort of the subjects of the educational process. The range of problems of the bullying prevention process management in general secondary education institutions that needs to be studied has been outlined.*

**Keywords:** *general secondary education institution; bullying prevention; management of the bullying prevention process; anti-bullying program; psychological safety; psychologically safe educational environment.*

Потреба в захищеності, комфорті, позитивних емоціях є однією з базових потреб особистості, умов її формування і повноцінного функціонування. Тому в закладі загальної середньої освіти (ЗЗСО) мають бути створені умови для психологічної безпеки учнів, захищеності педагогів і, як наслідок, сприяння їх психічному здоров'ю й особистісному зростанню.

Як не прикро, але не для всіх учнів і вчителів шкільні будні проходять радісно. Не у всіх закладах освіти панує психологічна безпека учнів, захищеність учителів, створені умови для їх психологічного комфорту. За даними дослідження дитячого фонду ЮНІСЕФ Україна [2], яке проводилося в 2017 р., 67 % учнів зіткнулися з булінгом (були жертвою або свідком), 40 % постраждали від цькування. Вони ні до кого не зверталися за допомогою, а 22 % респондентів вважає, що це нормальне явище.

Від насилля страждають майже 70 % дітей в школах України. Страждають учні від стресової тактики педагогічного впливу (неадекватність вимог, приниження, погрози); через конфлікти з учителем, однолітками; низький соціальний статус у класі, психологічне і фізичне насилля з боку вчителів, економічне, психологічне і фізичне насилля з боку однолітків, старшокласників.

Варто зауважити, що булінг (психологічне насилля у вигляді цькування, бойкоту, насмішок, дезінформації, псування особистих речей, фізичної розправи тощо), мобінг (менш радикальні образи і приниження) – це не проблема однієї дитини чи одного закладу освіти. Це психологічна катастрофа, що з кожним роком набуває все більших масштабів.

За результатами нашого дослідження [3], тільки кожен третій учень почуває себе у школі затишно і комфортно. Дитина, особливо коли в неї не складається з навчанням, починає доводити свою «крутизну» іншими, часто агресивними діями. А саме через різні розлади, нерозв'язані конфлікти, незадоволені потреби конфлікти між дітьми загострюються. Заважає звертатися дітям за допомогою страх, боязнь бути у статусі «невдахи», «стукача». Важливою причиною учні називають відсутність надійного дорослого (батька, вчителя), якому можна розповісти про невдачі, попросити допомоги. Результати дослідження засвідчують тісний зв'язок емоційного благополуччя учнів з рівнем психологічної безпеки освітнього середовища.

Вивчення нами стану психологічної безпеки в ЗЗСО демонструє невисокі значення індексу психологічної безпеки освітнього середовища, інтегрального показника ставлення до освітнього середовища та індексу задоволеності його значущими характеристиками. Зокрема, позитивне ставлення до освітнього середовища зафіксовано у 42,1 % відповідей учнів, нейтральне ставлення – у 21,7 %, негативне ставлення – у 26,2 % учнів.

Проведене опитування вчителів [3] засвідчило, що майже кожен третій педагог (30,1 %) не почуває себе в педагогічному колективі безпечно і захищено, в учителів невисокий рівень емоційного благополуччя. Основна трудність, проблема для них у тому, що діти недисципліновані, грублять, принижують, не поважають їх, інколи й знущаються. Труднощі у багатьох учителів виникають і при взаємодії з батьками, які вбачають у діяльності педагогів причину всіх негараздів у навчальних досягненнях учнів, рівні їх вихованості. У багатьох ЗЗСО панує недоброзичливість, заздрісність, нездорова конкуренція, цькування окремих учителів. Недаремно Київська міська організація профспілки ініціювала розроблення і прийняття Закону про захист учителів, в якому хочуть затвердити статус педагогічного і науково-педагогічного працівника, що захищав би вчителів від булінгу з боку батьків.

Результати опитування керівників ЗЗСО засвідчили, що вони недостатньо уваги приділяють управлінню процесом формування психологічно безпечного освітнього

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

середовища, попередженню і протидії булінгу; тільки 22,7 % опитаних керівників називають заходи щодо попередження булінгу в школі, більшість (57,2 %) вважає це завданням класних керівників і психологічної служби закладу освіти.

Тому актуальним є питання формування психологічно безпечного освітнього середовища в ЗЗСО, протидії булінгу в ньому. Важливу роль у цьому відіграє адміністрація, психологічна служба закладу освіти, діяльність педагогічного колективу загалом і кожного педагога зокрема, які вмітять змодельовати і спроектувати освітнє середовище, вільне від насилля, де особистість учня вільно функціонуватиме, де всі учасники освітнього процесу відчуватимуть захищеність, емоційний комфорт, задоволеність основних потреб, зміцнюватимуть психічне здоров'я.

Відтак важливим завданням є управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО, створення безпечних умов для навчання й виховання учнів та діяльності педагогів.

Пошуку оптимального шкільного середовища, в якому особистість відчуває захищеність, безпеку та емоційний комфорт, присвячені масштабні міжнародні проекти і програми InnoSchool, TALIS (Teaching and Learning International Survey), «Добррозичливі до дітей школи» (ЮНІСЕФ) тощо. Управління ювенальної превенції профільного департаменту Національної поліції України оголосило про запуск спільно з Українським інститутом дослідження екстремізму проекту з протидії булінгу серед дітей «Маю право бути собою». 19 січня 2019 р. в Україні набув чинності Закон №2657-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)», який передбачає введення штрафів та притягнення винуватців до адміністративної відповідальності.

Але введення штрафів не зменшить агресивність школярів, не збільшить уваги вчителів і батьків до психологічного стану дітей. Контекст закону не передбачає покращення психологічного самопочуття, психологічного здоров'я суб'єктів освітнього процесу. Природня агресія дитини нікуди не дінеться. Щоб стримати школяра від агресивних дій, необхідне середовище, яке має бути сформоване так, щоб фон агресії зменшувався і потреба в домінуванні спрямовувалася в конструктивне русло. Потрібно кардинально змінити середовище у закладі освіти, спосіб навчання учнів.

Має бути менше психологічного насилля з боку педагогів. Учитель має стати відповідальним безпечним дорослим у школі. Уже з початкової школи варто формувати у дітей уявлення про те, що потрібно надавати інформацію про порушення власних прав чи прав своїх друзів, вчити, що не нормальним є надання неправдивих свідчень, приниження честі та гідності іншої дитини.

Протидія булінгу – це робота і з батьками через роз'яснення їм сутності проблеми і заходів її попередження. Адміністративне покарання батьків доцільно супроводжувати заходами примусового характеру (наприклад, лекціями з виховання дитини). Учнів потрібно вчити захищатися фізично, формувати у них психологічну стійкість, впевненість у собі та відповідальність за свої дії і вчинки.

Результати вітчизняних і зарубіжних досліджень свідчать про необхідність розроблення концепції психологічно безпечного освітнього середовища, системи протидії насиллю у закладі освіти. Науковим розвідкам проблеми психологічно безпечного освітнього середовища присвячували свої праці І. Баєва, Я. Кордзінські, Я. Корчак, О. Лактіонова, Н. Мерлякова, Л. Найдьонова, М. Новіцька, О. Обозова, С. Петров, В. Слободчиков, С. Тарасов, М. Тарашкевіч, В. Ясвін та ін.

У науковій літературі психологічно безпечне освітнє середовище потрактовано як середовище взаємодії, вільне від проявів психологічного насилля, яке має референтну значущість для суб'єктів освітнього процесу (в аспекті позитивного ставлення до неї), характеризується переважанням гуманістичної центрації (тобто центрації на інтересах (проявах) своєї сутності і сутності інших людей) і відображається в емоційно особистісних і комунікативних характеристиках його суб'єктів [1, с. 27].

Центральним серед структурних компонентів освітнього середовища є психологічний складник. Цей компонент несе на собі основне навантаження щодо забезпечення можливостей задоволення і розвитку потреб суб'єктів освітнього процесу у відчутті безпеки, збереженні і покращенні самооцінки, формуванні позитивної «Я-концепції», визнанні іншими, в самоактуалізації. Багато вчених (І. Баєва [1], О. Обозова [4], М. Тарашкевіч і Я. Кордзінські [6],

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

М. Чорній [5] та ін.) ключовою психологічною характеристикою освітнього середовища визначають психологічну безпеку. Психологічна захищеність, відмова від психологічного маніпулювання, суб'єкт-суб'єктна взаємодія учасників освітнього процесу, референтна значущість, задоволення потреби в довірливому спілкуванні лежать в основі психологічної моделі психологічної безпеки освітнього середовища.

Отже, психологічно безпечне освітнє середовище ЗЗСО – це середовище, в якому більшість учасників позитивно ставляться до нього, характеризуються високими показниками індексу задоволеності потреб і захищеності від психологічного насилля. Психологічно безпечне освітнє середовище є ефективною міжособистісною взаємодією, що сприяє емоційному благополуччю учнів і вчителів, розвитку психологічно здорової особистості, особистісному росту учнів, професійному зростанню педагогів, гармонізації їх особистості.

У контексті нашого дослідження актуальним є підхід О. Обозової, котра виокремлює такі компоненти безпечного освітнього середовища:

- матеріально-технічні умови праці та навчання (архітектурно-естетична організація життєвого простору суб'єктів освітнього процесу);
- змістово-методичні умови (концепція функціонування закладу освіти; система виховної роботи; освітні програми; технології, форми, методи організації діяльності освітньої установи);
- стосунки «педагог – педагог», «педагог – учень», «учень – учень»;
- безпечна особистість (знає про існування різних джерел небезпек; розуміє, що є передумови для виникнення і подолання небезпек; є активним суб'єктом, здатним запобігти небезпечним ситуаціям або вийти з них без шкоди для себе та інших людей) [4, с. 4].

Психологічно безпечне освітнє середовище спеціально створюється в закладі освіти, діяльність з протидії булінгу потребує цілеспрямованого управління. **Мета статті** полягає в обґрунтуванні та розробленні моделі системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО в координатах функціонування психологічно безпечного освітнього середовища.

Для всебічного дослідження управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО використано метод моделювання. При моделюванні системи управління процесом попередження булінгу ми враховували принципи створення психологічно безпечного освітнього середовища, запропоновані І. Баєвою: 1) захист особистості кожного суб'єкта педагогічного процесу через розвиток і реалізацію його індивідуальних потенцій, усунення психологічного насилля; 2) опора на розвивальну освіту, головна мета якої не навчання, а особистісний розвиток, розвиток фізичної, емоційної, інтелектуальної соціальної і духовної сфер особистості; 3) допомога в соціально-психологічній умілості, тобто вміннях, які дають можливість компетентного вибору особистістю життєвого шляху, аналізувати ситуацію і вибирати відповідну поведінку, що не принижує гідність інших людей, не допускає психологічного насилля і сприяє саморозвитку особистості [1, с. 27–28].

На основі аналізу наукової літератури, результатів проведеного дослідження розроблена модель системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО (рис. 1), яка охоплює: мету; функції управління; принципи управління; суб'єкти системи управління; рівні управління; комплексну антибулінгову програму, шляхи її реалізації; моніторинг ефективності впровадження антибулінгової програми; діагностику та експертизу психологічної безпеки освітнього середовища) і результат.

У запропонованій моделі метою системи управління визначено: підвищення ефективності управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО. Пріоритетне завдання адміністрації полягає у створенні безпечних умов для навчання і виховання учнів. Це потребує організації системи заходів щодо запобігання загроз для розвитку особистості і учнів, і педагогів, впровадження комплексної антибулінгової програми.

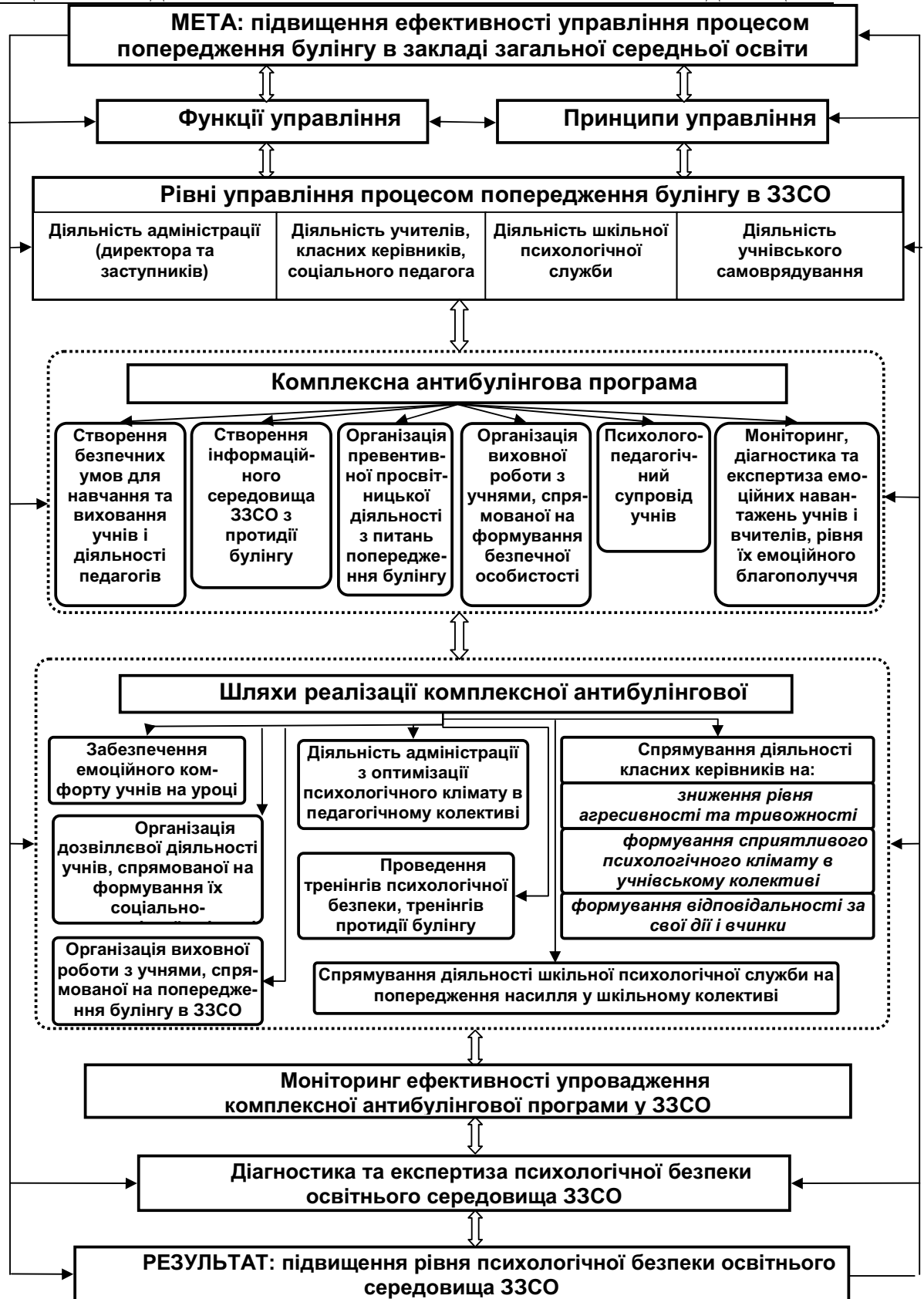


Рис. 1. Модель системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО.

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Завдання адміністрації (директора, заступників) в контексті управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО наступні:

- 1) забезпечити оптимальну реалізацію системи управління процесом попередження булінгу;
- 2) створити психологічно безпечні умови для навчання та виховання учнів та педагогічної діяльності вчителів;
- 3) запровадити в практику роботи закладу освіти моніторинг ефективності та результативності запровадження комплексної антибулінгової програми;
- 4) створити дієву систему науково-методичного супроводу педагогічних працівників з питань формування психологічно безпечного освітнього середовища, протидії булінгу;
- 5) створити оптимальні умови для набуття учнями знань, практичних умінь, які сприяють свідомому вибору безпечної поведінки, підвищенню рівня стресостійкості;
- 6) вивчити і впровадити практику роботи сучасних методик діагностики, моніторингу і корекції стану емоційного благополуччя учнів та педагогів;
- 7) розробити систему заходів правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на реалізацію антибулінгової програми;
- 8) створити у закладі освіти інформаційне середовище з питань попередження булінгу.

Структура системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО визначається рівнями її існування (особистісний, колективний) і суб'єктами, які беруть в ній участь. Суб'єктами такої системи управління є педагогічний колектив, учні, психологічна служба закладу освіти і батьки. В управлінні процесом попередження булінгу в ЗЗСО можна виокремити кілька взаємопов'язаних ієрархічних рівнів: 1) директор, заступники директора; 2) педагогічна рада, вчителі, класні керівники, соціальний педагог, які безпосередньо реалізують управлінські рішення щодо попередження насилля у шкільному середовищі; 3) шкільна психологічна служба; 4) учнівський колектив, учнівське самоврядування.

Кожен із суб'єктів управління реалізує певні функції, які визначають завдання і зміст його управлінської діяльності щодо попередження булінгу в ЗЗСО. Основні функції управління:

- аналітична – аналіз інструктивних, нормативних документів щодо забезпечення здоров'я суб'єктів освітнього процесу, шляхів попередження насилля у шкільному середовищі, механізмів і детермінант формування психологічно безпечного освітнього середовища;
- цілепокладання – постановка мети щодо управління процесом попередження булінгу в закладі освіти, що забезпечить високий індекс психологічної безпеки, збереження здоров'я суб'єктів освітнього процесу;
- організаційно-координаційна – створення безпечних умов для навчання і виховання учнів, професійної діяльності педагогів; забезпечення єдності заходів правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру, спрямованих на попередження булінгу; об'єднання зусиль усіх суб'єктів освітнього процесу – класних керівників, вчителів, вихователів, шкільного психолога, соціального педагога, а також батьків;
- регулятивно-корекційна – організація моніторингу психологічної безпеки освітнього середовища, проведення корегувальних і за потреби реабілітаційних заходів із жертвами булінгу;
- діагностична – діагностика та експертиза психологічної безпеки освітнього середовища, рівня емоційних навантажень учнів і педагогів;
- контролююча – отримання інформації щодо кількісних і якісних змін у рівні психологічної безпеки освітнього середовища, здійснення контролю за ходом запровадження антибулінгової програми;
- оцінювально-прогностична – моніторинг наявного рівня і прогнозування напрямів та шляхів реалізації програми протидії булінгу.

Принципами системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО є: управлінські принципи – прогностичності, науковості, оптимального співвідношення оперативного-поточного і цільового стратегічного управління, плановірності управління освітнім середовищем, а також специфічні принципи – гуманізації, демократизму, індивідуалізації, інтеграції, багатовекторності, рівності.

Впровадження системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО має забезпечити:

## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

– зменшення шкільних стресів, тривожності та негативних емоційних станів учнів і педагогів;

– зменшення кількості ситуацій ризику для фізичного і психічного здоров'я дітей;

– адекватність психоло-педагогічної підтримки та спеціальних заходів, що гарантують психологічну безпеку учнів у закладі освіти;

– єдність зусиль педагогічного колективу, шкільної психологічної служби, учнівського самоврядування, сім'ї щодо створення безпечних умов життєдіяльності школярів у закладі освіти, формування їх життєвих компетентностей, розумного способу життя.

Ефективна превентивна просвітницька робота з попередження булінгу в ЗЗСО базується на спільних діях адміністрації, вчителів, класних керівників, практичного психолога, педагога-організатора, органів учнівського самоврядування, батьків, громадськості. Реалізація превентивного навчання дітей передбачає застосування різноманітних методів і форм роботи з учнями, які ґрунтуються на реалізації валеологічних технологій педагогічної взаємодії, сприяють позитивному самоствердженню учнів в значимих видах діяльності, формуванню особистісної значущості і компетентності учнів, їх соціально-психологічної умілості, безпечної психологічно здорової особистості. Це можуть бути проекти «Захисти свою позицію», «Вчимося бути безпечними», фестиваль «Молодь проти насилля», тижні профілактики шкільних стресів, години спілкування, рольові ігри, психологічні практикуми, тренінги психологічної безпеки, тренінги з протидії булінгу, складання пам'яток «Маршрути психологічної безпеки», «Як не стати жертвою булінгу» тощо.

Ефективним методом для впровадження комплексної антибулінгової програми є проведення конкурсів на кращу мультимедійну презентацію учня, класу з тем «Стоп булінг!», «Стресам – ні!», «Агресивність очима школярів» та ін. Доцільно демонструвати на перервах та в позаурочний час навчально-популярні тематичні відеоролики, соціальну рекламу, презентації з питань протидії насиллю у шкільному середовищі.

Упровадження моделі системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО спрямоване на:

1) реалізацію в практиці роботи закладу загальної середньої освіти валеологічних технологій педагогічної взаємодії, орієнтованих на формування безпечної особистості;

2) створення психологічно безпечного освітнього середовища, вільного від насилля, психологічного маніпулювання, побудованого на принципах ортобіотики;

3) зниження рівня тривожності учнів, підвищення рівня їх стресостійкості і життєстійкості, відповідальності за свої дії і вчинки;

4) підвищення рівня поінформованості учнів, вчителів, батьків про причини і наслідки булінгу, шляхи його попередження та подолання;

5) побудова освітнього процесу, спрямованого на захист особистості його суб'єктів через реалізацію їх індивідуальних потенцій та формування особистісної значущості і компетентності, соціально-психологічної умілості;

6) створення системи ефективної превентивної просвітницької роботи у закладі освіти, що базується на спільних діях практичного психолога, педагога-організатора, вчителів, органів учнівського самоврядування, батьків, громадськості;

7) покращення стану емоційного благополуччя суб'єктів освітнього процесу.

Особливої уваги в контексті управління процесом попередження булінгу вимагає роль директора ЗЗСО в роботі з педагогічним колективом. Робота досягне результатів лише тоді, якщо директор буде вміло спрямовувати та координувати зусилля всіх педагогів стосовно формування психологічно безпечного освітнього середовища, протидії булінгу в ньому. Через класних керівників і педагога-організатора повинна спрямовуватися діяльність щодо впровадження антибулінгової програми у закладі освіти. Важливу роль в управлінні процесом попередження булінгу відіграють наради при директорі.

Комплексна антибулінгова програма в ЗЗСО передбачає такі аспекти управлінської діяльності:

– створення безпечних умов для навчання і виховання учнів та діяльності вчителів;

– організацію виховної роботи з учнями та їх дозвілєвої діяльності, спрямованої на реалізацію індивідуальних потенцій та формування соціально-психологічної умілості школярів;

– забезпечення психолого-педагогічного супроводу учнів;



## СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА І ВИХОВНА РОБОТА В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ

- проведення корегувальних і за потреби реабілітаційних заходів із жертвами булінгу, їх батьками;
- проведення виховних заходів примусового характеру з булерами та їх батьками;
- організацію і проведення превентивної просвітницької діяльності з попередження насилля у колективі закладу освіти;
- створення в закладі освіти інформаційного середовища з питань протидії булінгу;
- контроль за рівнем емоційних навантажень учнів, постійний моніторинг показників емоційного благополуччя учнів та вчителів.

Конкретними шляхами реалізації комплексної антибулінгової програми є:

- забезпечення емоційного комфорту учнів на уроках;
- спрямування діяльності класних керівників на створення сприятливого психологічного клімату в дитячому колективі, зниження тривожності та агресивності учнів, формування в них відповідальності за свої дії і вчинки;
- спрямування діяльності психологічної служби закладу освіти на попередження насилля у шкільному колективі;
- діяльність адміністрації закладу освіти з оптимізації соціально-психологічного клімату в педагогічному колективі;
- проведення тренінгів психологічної безпеки, тренінгів протидії булінгу в ЗЗСО як для педагогів, так і для учнів;
- проведення спеціальних виховних заходів щодо попередження насилля в шкільному колективі;
- раціональна організація розумно насиченого дозвілля учнів, де вони могли б позитивно самоствердитися, відчути особистісну значущість.

Зауважимо, що антистресовий менеджмент у закладі освіти, спрямований на позбавлення від емоційної інтоксикації суб'єктів освітнього процесу, особистісно орієнтована, психотерапевтична позиція вчителя є необхідними передумовами попередження насилля, протидії булінгу в освітньому середовищі, високих показників його психологічної безпеки.

Попередження булінгу в ЗЗСО постає як управління складною педагогічною системою, в якій: поєднується проведення заходів правового, психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього характеру; використання методик забезпечення емоційного благополуччя школярів і вчителів, контроль за рівнем їх емоційних навантажень; експертиза психологічної безпеки освітнього середовища; створюються умови для забезпечення емоційного комфорту суб'єктів освітнього процесу; впроваджується програма протидії насиллю в закладі освіти. Розроблена модель дає можливість на новому рівні вирішувати питання управління процесом попередження булінгу у закладі загальної середньої освіти.

Отже, сьогодні одним з індикаторів ефективності діяльності закладу освіти має стати рівень психологічної безпеки учнів, захищеності вчителів, стан їх здоров'я. Тому формування психологічно безпечного освітнього середовища, попередження булінгу є одним із головних завдань керівника закладу освіти. Впровадження моделі системи управління процесом попередження булінгу в ЗЗСО, основу якої становить реалізація комплексної антибулінгової програми, дасть змогу: створити умови для захисту особистості кожного суб'єкта педагогічного процесу через розвиток і реалізацію його індивідуальних потенцій, почуття власної значущості і компетентності, формування відповідальності за свої дії і вчинки, усунення психологічного насилля; формувати безпечну особистість, яка знає про існування різних джерел небезпек, здатна запобігти небезпечним ситуаціям або вийти з них без шкоди для себе, вибирати відповідну поведінку, що не принижує гідність інших людей і не допускає психологічного насилля; здійснювати моніторинг показників їх емоційного благополуччя і психічного здоров'я та проводити відповідні психолого-педагогічні, корегувальні, реабілітаційні заходи.

Наступним етапом є перевірка ефективності розробленої моделі системи управління процесом попередження булінгу в закладі загальної середньої освіти. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо в дослідженні організаційно-педагогічних умов упровадження в такому закладі комплексної антибулінгової програми.

## ЛІТЕРАТУРА

1. Баева И. А. Тренинги психологической безопасности в школе / И. А. Баева. – СПб.: Речь, 2002. – 251 с.
2. Булінг. Ситуація в Україні. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.stopbullying.com.ua/adults/statistics/>
3. Мешко Г. М. Формування психологічно безпечного освітнього середовища у загальноосвітньому навчальному закладі / Г. М. Мешко, О. І. Мешко // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Тематичний випуск «Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – Вип. 37 (3). – Т. II (22). – К.: Гнозис, 2017. – С. 62–71.
4. Обозова О. Психологічна безпека освітнього середовища / О. Обозова // Психолог. – 2011. – № 10 (442). – С. 3–6.
5. Чорній М. Формування міжособистісних взаємин в учнівському колективі підлітків як умова створення психологічно безпечного освітнього середовища / М. Чорній // Молодий вчений. – 2018. – № 2 (54). – С. 650–654.
6. Taraszkiewicz M. Bezpieczna i przyjazna szkoła / M. Taraszkiewicz, Jarosław Kordziński. – Warszawa: WsiP, 2009. – 88 s.

## REFERENCE

1. Bayeva I. A. Treningi psikhologicheskoi bezopasnosti v shkole [Trainings of psychological safety at school] / I. A. Bayeva. – SPb.: Rech', 2002. – 251 s.
2. Bulinh. Sytuatsia v Ukraini [Bullying. Situation in Ukraine]. [Elektronnyi resurs] – Rezhym dostupu: <https://www.stopbullying.com.ua/adults/statistics/>
3. Meshko H. M. Formuvannia psykhologichno bezpechnoho osvitnoho seredovyscha u zahalnoosvitnomu navchalnomu zakladi [Formation of a psychologically safe educational environment in a general educational institution] / H. M. Meshko, O. I. Meshko // Humanitarnyi visnyk DVNZ «Pereyaslav-Khmelnytskyi derzhavnyi pedahohichnyi universytet imeni Hryhoria Skovorody». – Tematychnyi vypusk «Mizhnarodni Chelpanivski psykhologo-pedahohichni chytannia». – Vyp. 37 (3). – T. II (22). – K.: Hnozys, 2017. – S. 62–71.
4. Obozova O. Psykhologichna bezpeka osvitnoho seredovyscha [Psychological safety of the educational environment] / O. Obozova // Psykholoh. – 2011. – № 10 (442). – S. 3–6.
5. Chorniy M. Formuvannya mizhosobystisnykh vzayemyn v uchnivskomu kolektyvi pidlitkiv yak umova stvorennia psykhologichno bezpechnoho osvitnoho seredovyscha [Formation of interpersonal relationships in the pupils' group of teenagers as a condition for creating a psychologically safe educational environment] / M. Chorniy // Molodyy vchenyy. – № 2 (54). – 2018. – S. 650–654.
6. Taraszkiewicz M. Bezpieczna i przyjazna szkoła / Małgorzata Taraszkiewicz, Jarosław Kordziński. – Warszawa: WsiP, 2009. – 88 s.

*Стаття надійшла в редакцію 13.03.2019 р.*

УДК 745/749+39-057.874(477.85/87)

DOI 10.25128/2415-3605.19.1.21

ТАРАС ПАСКА

ID ORCID <https://orcid.org/0000-0002-4579-388X>

aksap55@gmail.com

аспірант

Прикарпатський національний університет

імені Василя Стефаника

вул. Шевченка 57, м. Івано-Франківськ, Україна

## ПИСАНКОВЕ МИСТЕЦТВО ГУЦУЛЬЩИНИ І ФОРМУВАННЯ ХРИСТІЯНСЬКИХ ЦІННОСТЕЙ ТА ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СУЧАСНОЇ МОЛОДІ

*Розкрито роль писанкового мистецтва Гуцульщини у формуванні християнських цінностей та етнокультурної ідентичності сучасної молоді, засвоєнні основ гуцульцинознавства. Наголошено на потребі модернізації системи національного виховання відповідно до Концепції Нової української школи (2016) та Закону України «Про освіту» (2017), оновлення змісту, форм і методів духовного становлення*